

dr hab. prof.ucz. Mieczysław Dudek
Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna
w Jarosławiu

Recenzja

Rozprawy doktorskiej mgr Katarzyny Pająk nt. *Plany życiowe wychowanków zakładów poprawczych typu resocjalizacyjno-rewalidacyjnego – treści i korelaty* napisanej pod kierunkiem promotora dr hab. prof. UP Adama Mikruta, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, s. 403.

Znaczenie podjętego tematu pracy doktorskiej

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgr Katarzyny Pająk nt. *Plany życiowe wychowanków zakładów poprawczych typu resocjalizacyjno-rewalidacyjnego – treści i korelaty* napisanej pod kierunkiem promotora dr hab. prof. UP Adama Mikruta, podejmuje bardzo interesujący - z perspektywy przebiegu i efektów rewalidacji i resocjalizacji - problem badawczy. Zamyśl badawczy Doktorantki jest oryginalny i istotny dla rozważań i dyskusji nad możliwością resocjalizacji młodzieży niedostosowanej społecznie z niepełnosprawnością intelektualną. Jest to o tyle ważne, że tak naprawdę w warunkach polskich brak jest pogłębionej analizy badawczej opartej o rzetelne wyniki badań. Dotychczas pojawiło się jedyne tego typu opracowanie (jeszcze z roku 1984) prof. Zdzisława Bartkowicza. Ten stan rzeczy rodzi wiele pytań natury praktycznej oraz naukowej, np.: co się tak naprawdę zmieniło w procesie resocjalizacji osób niedostosowanych społecznie z niepełnosprawnością intelektualną na przestrzeni ostatnich 35 lat, jaka jest skuteczność resocjalizacji tych osób, jakie modele oddziaływań resocjalizacyjno-rewalidacyjnych są szczególnie skuteczne, w jakim stopniu udało się przeciwdziałać społecznej stygmatyzacji tych osób? Uogólniając wcześniejsze pytanie można się zastanowić czy resocjalizacja osób z niepełnosprawnością intelektualną jest w ogóle możliwa czy też *istnieje tylko na poziomie rozważań teoretycznych i naukowych konstruktów czy też jest realnym działaniem mającym na celu readaptację psychospołeczną tych osób?* Wydaje się, że pytanie to ma zasadnicze znaczenie, gdyż tak naprawdę młodzież niepełnosprawna intelektualnie z placówek resocjalizacyjnych nie wkracza w życie dorosłe w taki sam sposób i z takim samymi możliwościami jak ich pełnosprawni rówieśnicy.

Należy zauważyć, że problemy podjęte przez Autorkę należą do kręgu tych, które są ważne z perspektywy różnych środowisk naukowych i społecznych, ale jednocześnie budzą

szczególnie wiele oczekiwań wśród pedagogów, psychologów, prawników, kryminologów, rodziców i opiekunów.

Wybór problematyki badawczej przez Autorkę świadczy o Jej wysokiej dojrzałości badawczej.

Ocena merytoryczna pracy

Celem podjętych przez Doktorantkę eksploracji badawczych (teoretycznych i empirycznych) było zdobycie wiedzy na temat planów życiowych niepełnosprawnych intelektualnie wychowanków zakładów poprawczych typu resocjalizacyjno-rewalidacyjnego. Biorąc pod uwagę zarówno czynniki tkwiące w jednostce jak i czynniki zewnętrzne tkwiące w środowisku, Autorka w sposób niezwykle przemyślany i trafny metodologicznie dokonała analizy planów życiowych i ich uwarunkowań wychowanków zakładów poprawczych niepełnosprawnych intelektualnie. Podstawą rozważań teoretycznych i analiz empirycznych była koncepcja ekologiczna U. Bronfenbrennera.

Podjęcie badań dotyczących planów życiowych młodzieży niedostosowanej społecznie z niepełnosprawnością intelektualną przebywającą w zakładach poprawczych jest ważne nie tylko z poznawczego punktu widzenia ale przede wszystkich z praktycznego. Okres adolescencji jest czasem intensywnych przemian w życiu psychicznym każdego młodego człowieka. Dotyczy to zwłaszcza zmian w obrębie struktur poznawczych i osobowościowych. Każdy młody człowiek (również niepełnosprawny intelektualnie) staje przed zadaniem kształtowania wizji własnej przyszłości i wyboru, mniej lub bardziej dookreślonej drogi życiowej. Fakt ten nabiera szczególnego znaczenia w przypadku pracy wychowawczej z młodzieżą społecznie niedostosowaną. Wiadomo, że osoby przebywające w zakładzie poprawczym mają niewielki, a wręcz żaden wpływ na przebieg zdarzeń dnia codziennego, gdyż muszą się tym zdarzeniom poddać. Rzeczywistość zakładu poprawczego wymusza przyjęcie przez osoby tam przebywające rytmu dnia, sekwencyjności, przestrzegania procedur, itp. Procesowi powolnego wtapiania się w strukturę zakładową może towarzyszyć zawieszenie planów życiowych co może prowadzić do tak zwanej bezradności wyuczonej. Nic więc dziwnego, że niektórzy teoretycy resocjalizacji podkreślają, że w sytuacji braku kontroli nad tym co się dzieje w placówce może pojawić się u osoby skazanej redukcja znaczenia orientacji przyszłościowej (Żukowska 2016).

Odpowiednie ukształtowanie postaw jednostki niedostosowanej społecznie, jego wartości i dążeń wymaga uprzedniego ich poznania. Następnie takiej organizacji zabiegów wychowawczych, aby rozwój tych dyspozycji przebiegał w kierunku społecznie pożądanym.

Wiadomo, że sama niepełnosprawność intelektualna nie zwalnia tych osób z odpowiedzialności karnej. Upośledzenie umysłowe nie jest chorobą lecz stanem głębokich i rozległych zaburzeń sprawności orientacyjno-poznawczych oraz zdolności przystosowania społecznego. Przyjmuje się, że najważniejszymi cechami osób niepełnosprawnych intelektualnie mogącymi przyczynić się do popełnienia przez nie przestępstw jest ich wysoka podatność na sugestię, obniżony krytycyzm oraz poczucie kontroli, nadmierna uległość, impulsywność, trudności w przewidywaniu konsekwencji i realną analizą sytuacji.

Zgodnie z założeniami ustawodawcy pobyt nieletnich z upośledzeniem umysłowym w zakładzie poprawczym ma na celu zmianę ich postaw, wartości, oraz zachowań, służących adaptacji społecznej. Należy dodać, że przystosowanie społeczne osób opuszczających zakłady poprawcze uwarunkowane jest wieloma czynnikami. Autorka podkreśla ogromne znaczenie planowej i zorganizowanej działalności różnych instytucji państwowych i organizacji społecznych. W sposób wyczerpujący kolejno omawia teoretyczne podstawy resocjalizacji, metody, formy i wybrane programy. Dużo uwagi poświęca realnym możliwościom resocjalizacji wskazując na fakt, iż izolacja jednostki stanowi ważny czynnik sprzyjający utrwalaniu zaburzeń w zachowaniu. Ważne miejsce znajduje problem przygotowania wychowanka do zwolnienia z zakładu poprawczego i usamodzielnienia. Jako część dopełniająca tego rozdziału jest opis wybranych fundacji realizujących programy readaptacji społecznej osób opuszczających zakłady poprawcze.

Reasumując, należy stwierdzić, że część teoretyczna Pracy Doktorskiej Pani mgr Katarzyny Pająk jest w pełni wyczerpującym studium dotyczącym roli i znaczenia planów życiowych młodzieży, istoty zaburzeń w zachowaniu, charakterystyki prawnej i psychospołecznej nieletnich sprawców czynów karalnych, charakterystyki zakładów poprawczych, istoty i metod procesu oddziaływań resocjalizacyjnych, oraz przygotowania do zwolnienia i procesu usamodzielnienia wychowanków.

Praca doktorska Pani mgr Katarzyny Pająk jest ciekawa, dobrze napisana, ma przejrzystą budowę i posługuje się swobodnie bogatą interdyscyplinarną literaturą przedmiotu, także pochodzącą z ostatnich lat. Pierwszym odczuciem odniesionym w trakcie czytania pracy jest to, że została napisana przez Autorkę-pasjonatkę przedmiotu badań i swego zawodu pedagoga specjalnego.

Ocena metodologiczna

Praca jest poprawna pod względem metodologicznym tj. zgodna ze standardami obowiązującymi w pracach naukowych. W sposób poprawny określony został główny cel oraz pytania badawcze. Hipotezy badawcze są sformułowane poprawnie i mocno osadzone w teorii. Zastosowane w pracy metody, techniki oraz narzędzia badawcze są adekwatne do potrzeb diagnostycznych tak sformułowanych problemów.

Należy podkreślić, że problemy badawcze w recenzowanej pracy są niezwykle złożone, w związku z czym istniała konieczność wieloaspektowego podejścia do ich wyjaśnienia. Możliwość taką dało zastosowanie wielu narzędzi badawczych (aż 8). Różnorodność i wysoka wartość diagnostyczna (parametryczna) zastosowanych narzędzi badawczych pozwoliła na uzyskanie w miarę wszechstronnego, rzetelnego, obiektywnego i niezwykle interesującego obrazu stanu rzeczy. W badaniach Autorka zastosowała głównie strategię ilościową uzupełniając ją analizą jakościową. Należy podkreślić, że testy statystyczne zastosowane do analizy uzyskanych wyników badań są adekwatne do postawionych pytań badawczych oraz zastosowanych narzędzi badawczych. W odniesieniu do planów życiowych Doktorantka skupiła się na planach edukacyjno-zawodowych, celach i dążeniach materialno-bytowych, planach osobistych i rodzinnych oraz planach dotyczących czasu wolnego. W analizie statystycznej skoncentrowano się na związkach pomiędzy planami życiowymi a czynnikami indywidualnymi i środowiskowymi.

Badania zostały przeprowadzone w trzech zakładach poprawczych, gdzie kierowani są młodociani przestępcy z niepełnosprawnością intelektualną (są to jedyne takie miejsca w Polsce). Dało to możliwość objęcia badaniami całej populacji niepełnosprawnych intelektualnie przebywającej w tym czasie w zakładach poprawczych. Sposób organizacji, procedur i realizacji badań świadczy o dużych kompetencjach Doktorantki. Na uwagę zasługuje poprawność i przejrzystość prezentacji uzyskanych wyników badań. Równie poprawny oraz interesujący jest sposób ujmowania i interpretowania wyników badań zawartych w tabelach. Autorka stosuje poprawny styl narracji i sposób wyjaśniania zjawisk. Wykazuje się dużą wnikliwością badawczą oraz stosuje poprawny styl argumentacji. Wypowiedzi są jasne, konsekwentne i w pełni wyjaśniają złożoność omawianego zjawiska.

Struktura i strona techniczna pracy

Przedstawiona do recenzji Rozprawa ogółem liczy sobie 403 stron. Struktura pracy jest prawidłowa i typowa dla prac empirycznych. Proporcje poszczególnych części są właściwe, tj: część teoretyczna ok.138 stron, opis metodyki badań ok.28 stron i analiza wyników badań ok.183 stron. Ponadto wstęp zawiera 2 stron, a zakończenie 10. Pozostałe 43 stron to bibliografia, spisy tabel i wykresów oraz streszczenie.

Wywody prowadzone są w sposób logiczny, konsekwentny i przejrzysty. Argumentacja jest spójna, a język na ogół poprawny i przystępny dla czytelnika. Strona techniczna prezentacji wyników badań jest czytelna, zamieszczone przypisy, tabele i odsyłacze wykonane starannie i czytelnie.

Nie oznacza to jednak, że nie pojawiły się pewne drobne potknięcia językowe dotyczące stylu i techniki pisania (np: s.60, zdanie: *Częste klótnie z rodzicami najczęściej....*). Niepotrzebny jest tutaj powtarzanie tego samego słowa.

Innym dość niepotrzebnym mankamentem jest zaczynanie zdania od liczby pisanej cyframi (np: na s.61; 62; i inne). Być może jest to zwykły błąd wynikający z przeoczenia ale nie wolno zapominać, że jest to praca doktorska z zakresu pedagogiki. Zgodnie z zasadami poprawnej pisowni, w tego typu sytuacjach wartość liczbowa pisze się słownie.

Przedstawione przeze mnie uwagi nie umniejszają jednak całościowej oceny pracy, która według mnie jest bardzo wysoka.

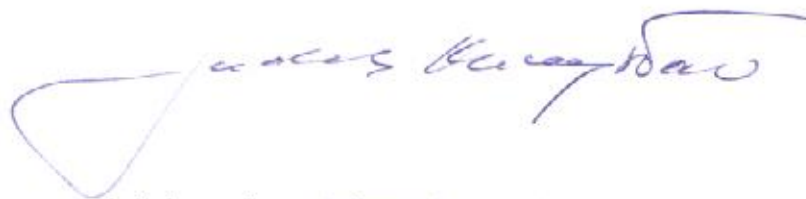
Należy podkreślić, że cały układ treści w recenzowanej rozprawie doktorskiej jest przejrzysty i uporządkowany. Wiedza autorki w zakresie badanej przez nią problematyki wydaje się być pełna, a umiejętności warsztatowe i badawcze są satysfakcjonujące i nie budzą zastrzeżeń.

Autorka potrafi przedstawiać wyniki swoich badań na poziomie akademickim oraz posiada umiejętności ich konfrontowania i krytycznej oceny zgodnie z wymogami współczesnego dyskursu naukowego.

Konkluzja

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska stanowi oryginalny, indywidualny dorobek naukowo- badawczy autorki. Zawarta w rozprawie interpretacja badań empirycznych świadczy o dużych umiejętnościach Doktorantki pozwalających na samodzielne rozwiązywanie problemów badawczych. Tym samym stwierdzam, że Doktorantka wykazała się dużą wiedzą merytoryczną i praktycznymi umiejętnościami w zakresie posługiwania się wybranymi metodami, technikami i narzędziami badawczymi. Jest to praca świadcząca o pracowitości i solidności badawczej Autorki. Praca łączy w sobie wywarzoną refleksję teoretyczną, umiejętność poprawnego zorganizowania badań diagnostycznych oraz precyzyjną analizę zebranego materiału badawczego. Niezwykle cennym walorem pracy jest także możliwość wykorzystania uzyskanych wyników badań w szeroko rozumianej rewalidacji i resocjalizacji osób z niepełnosprawnością intelektualną przebywających w zakładach poprawczych. Wyrażam przekonanie, że praca po odpowiednich korektach technicznych i językowych powinna ukazać się drukiem.

W aspekcie powyższego należy uznać, że dysertacja w pełni odpowiada wymogom określonym w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z dn. 16.04.2003 r. nr 65, poz. 595 z późn. zm.), co kwalifikuje Panią Katarzynę Pająk do dalszego procesu ubiegania się o uzyskanie stopnia naukowego doktora w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie pedagogika. Stawiam wniosek o dopuszczenie Katarzyny Pająk do dalszych etapów przewodu doktorskiego oraz publicznej obrony.

Krasnystaw 06.08.2019 r.

dr hab. prof. ucz. Mieczysław Dudek